

תפיסת הזהות והתודעה היהודית בפעולה החינוכית בצה"ל

תפיסת הזהות והתודעה היהודית בפעולה החינוכית בצה"ל

1. מטרת המסמך

א. מטרת מסמך זה היא להגדיר את רציונל העיסוק, מדיניות ההסברה ועקרונות העשייה החינוכית בתחום הזהות והתודעה היהודית בצה"ל.

2. כללי

- א. "החינוך לזהות ותודעה יהודית ישראלית מלווה את צה"ל מיום הקמתו והוא חלק מתוכנית החינוך בצה"ל"¹.
- ב. בשנת 2016 החליט הרמטכ"ל על סגירת ענף תודעה יהודית ברבנות הצבאית וסגירת מדור זהות ישראלית יהודית בחיל החינוך וכן על הקמת ענף הזהות והתודעה היהודית באכ"א.
- ג. העיסוק בזהות ותודעה יהודית הינו חלק מהמענה החינוכי השלם בצה"ל לצד תחומי התוכן הנוספים, ויתקיים בהתאם לתפיסת ההפעלה של הפעולה החינוכית בצה"ל².
- ד. בראי הרמטכ"ל "הקמת הענף היא הזדמנות בקנה מידה היסטורי לתיקון המצב הקיים ולהסדרת העשייה באופן ממלכתי וראוי לכל הצדדים ולמען חיילי צה"ל ומדינת ישראל"³.
- ה. בעבר היו ביחידות צה"ל שתי תכניות – תכנית החינוך היחידתית שכללה פרק זהות ישראלית-יהודית ותכנית תודעה יהודית מטעם הרבנות הצבאית.
- ו. כיום, בכל יחידה קיימת תכנית חינוך אחת – תכנית החינוך היחידתית, אשר תכלול את נושא הזהות והתודעה היהודית.
- ז. ביסוד הקמת הענף עומד הצורך לשמור על צה"ל כצבא ממלכתי המלכד את חייליו ואת מפקדיו.

¹ פורום מטכ"ל בנושא זהות ותודעה יהודית – סיכום הרמטכ"ל, ט"ו בשבט תשע"ו, 25 בינואר 2016, סימוכין: מב-8 – 751773.

² תפיסה זו.

³ "תר"ש גדעון" – הסדרת האחריות על תודעה יהודית – סיכום הרמטכ"ל, י"ג באדר ב תשע"ו, 23 במארס 2016, סימוכין: מב-8 – 754904.

3. הגדרות

הגדרת המונח הזהות והתודעה היהודית בצה"ל: **הערכים, המורשת והתרבות היהודיים המעצבים בקרב המשרתים תחושת שליחות, הזדהות, שייכות ומחויבות לצבא ההגנה לישראל במדינה יהודית ודמוקרטית**⁴.

4. רציונל העיסוק בזהות ותודעה יהודית

- א. נושא הזהות והתודעה היהודית מהווה חלק מאבני הבניין בתפיסה הערכית בצה"ל: מסמך רוח צה"ל מגדיר את "מסורת העם היהודי לדורותיו" כאחד מארבעת מקורות היניקה וההשפעה שלו, לכן, העיסוק בזהות ותודעה יהודית בצה"ל מהווה **חלק מהמענה** על שאלות העומק "על מה ולמה אנחנו נלחמים" ומהי משמעותו של השירות בצה"ל, וכן **מרכיב משמעותי** בחיזוק צדקת הדרך ורוח הלחימה.
- ב. העיסוק בנושא הזהות והתודעה היהודית כחלק מתוכנית החינוך יתמוך בביצוע המשימה הצבאית, יחזק את צדקת הדרך, יתרום להעמקת המחויבות למסגרת ולמשימה ויסייע בחיזוק הלכידות והאחדות בצה"ל וביחידה. פעולה חינוכית איכותית בנושא הזהות והתודעה היהודית תורכב מידע וחוויה המשולבים זה בזה ומביאים לתהליך יצירת משמעות וחיזוק תחושת המחויבות והשליחות לצה"ל.
- ג. העשייה החינוכית בתחום הזהות והתודעה היהודית תתמוך את החינוך לרוח צה"ל בכלל ולערכי היסוד בפרט (הגנת המדינה אזרחיה ותושביה, אהבת המולדת ונאמנות למדינה, כבוד האדם).

5. מטרות

מטרת העל:

- חיזוק הזהות והתודעה היהודית, רוח צה"ל והאחדות בצה"ל כצבא ממלכתי, בקרב מפקדי צה"ל וחייליו, כמרכיבים חיוניים למימוש יעוד צה"ל: להגן על המדינה, לנצח במלחמה ולהבטיח את קיומה של מדינת ישראל.

מטרות משנה:

- חיזוק הזהות והתודעה היהודית של החייל והמפקד בכדי להעצים את שייכותו לעם ולמדינה ולצה"ל ואת מחויבותו להילחם, להקדיש את כל כוחותיו ואף לחרף את נפשו להגנת מדינת ישראל ואזרחיה.
- חיזוק הזהות והתודעה היהודית של החייל והמפקד בכדי להעצים את מחויבותו לפעול עפ"י ערכי צה"ל ופקודותיו, תוך שמירה על חוקי המדינה וכיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
- לשמור על צה"ל כצבא ממלכתי המלכד את חייליו ומפקדיו.

⁴ ועדת ההיגוי שליד ר' אכ"א – סיכום מפגש שני. של לשכת ראש אכ"א סימוכין 01884-16-3711.

- שימור וחיזוק של אמון הציבור בצה"ל ותפקידו של צה"ל כגורם מרכזי לחיזוק החברה והעם.

6. תכני הליבה בנושא הזהות והתודעה היהודית

בנושא העיסוק "זהות ותודעה יהודית" כלולים מספר נושאים מרכזיים:

א. מעגל השנה היהודי – מעגל הזמן היהודי פוגש את הפרט בחיבור בין זהותו האישית לזו הצבאית. לחגים למועדים ולשבת הקשרים רחבים לערכים, התרבות והמורשת היהודית המאפשרים שיח חינוכי משמעותי בעל תרומה לתחושת השייכות והשליחות לעשייה הצבאית. **בנוסף לכך, לוח השנה העברי הינו לוח רשמי של מדינת ישראל ולכן נכון להבין את משמעותו בהקשר העשייה הצבאית.**

נושא זה נחלק לשני חלקים מרכזיים:

- **חגים ומועדים** כהזדמנות חינוכית.
- הפעולה החינוכית **בשבת** להעצמת השליחות, הרעות והלכידות היחידתית.
- ב. סיפור העם היהודי בשרשרת הדורות** - תולדות העם היהודי משופעים באירועים והתנסויות בעלות משמעות לדורות. התחקות ולמידה אודות האירועים ההיסטוריים המרכזיים בקורות העם והתבוננות בדרכי ההתמודדות של מנהיגיו, איש איש בזמנו ובמקומו, מהוות אמצעי משמעותי לחיזוק הזיקה להיותנו חוליה בשרשרת הדורות מקומנו ותפקידנו בדורנו כמשרתים בצה"ל. בכך יש לתרום להעצמת התפיסה הפיקודית חינוכית של המפקד וחיזוק תחושת השייכות והשליחות של המשרתים.

נושא זה נחלק לשני נושאים מרכזיים:

- **אירועים מכוננים בתולדות העם היהודי.**
- **דמויות מופת בתולדות העם היהודי.**
- ג. הקשר לארץ ישראל בתולדות העם היהודי** - "לעם היהודי יש זיקה היסטורית, תרבותית ודתית לארץ ישראל ולירושלים בירת הנצח של העם היהודי. התנועה הציונית לגווניה חתרה למימוש זיקה זו תוך כינון מחדש של עם ישראל בארצו. צה"ל רואה בקשר לארץ ישראל אבן יסוד בתחושת השליחות והמחויבות של חייליו לשירות. לפיכך, יפעל צה"ל לחזק את הקשר לארץ ולערכי הציונות" (יעוד ויחוד). הקשר לארץ ישראל הינו מאבני היסוד לזהות היהודית מאז ועד היום. אתרי היסטוריה ומורשת מהווים רישום ועדות להתרחשויות שקרו בהם. ביקור באתרי קרבות עתיקים, לצד אתרים בהם התרחשו אירועים בעלי משמעות לדורות בגזרה הגיאוגרפית עליה מגן צה"ל מהווים מנוף להעצמת ערך אהבת המולדת וחיזוק תחושת השייכות והשליחות בקרב המשרתים.

מדור ידיעת הארץ מוביל את העיסוק בחיזוק אהבת המולדת וענף הזהות והתודעה היהודית שותף לו בהקשר הזיקה לארץ ישראל בתולדות העם היהודי.

ד. **ארון הספרים היהודי כתומך תחושת השייכות והשליחות לצה"ל** - "מאז באתי לארץ עוצבתי בעיקר מהתנ"ך, שרק פה, בארץ, החילותי להבין אותו בכל עומקו, והושפעתי ממנו יותר מכל ספר וספרות אחרים – יהודיים ולא יהודיים" כך העיד דוד בן-גוריון. בתנ"ך ובארון הספרים היהודי קיים ביטוי לעולם הרוח והערכים של העם היהודי לדורותיו. בכח העיסוק בהם להעמיק את התפיסה הערכית של המשרתים, את תחושת הקשר שלהם לקהילות ישראל בארץ ובעולם והאופן בו משתקפים בהם רוח צה"ל וערכיו. רוחב היריעה של נושא זה מאפשר התאמת פעילויות שונות, בהתאם לסביבת המשימה של היחידה, ההיבטים הערכיים וההתנהגות הנלווית לביצוע המשימה.

7. עקרונות הפעולה החינוכית בנושא הזהות והתודעה היהודית

בפעילויות החינוך בנושא זהות ותודעה יהודית בצה"ל יושם הדגש על הערכים, המורשת והתרבות היהודיים המעצבים בקרב המשרתים תחושת שליחות, הזדהות, שייכות ומחויבות לצבא ההגנה לישראל במדינה יהודית ודמוקרטית. לפעילויות החינוך בנושא יש מספר עקרונות פעולה ראשיים:

א. המפקד מוביל את הפעולה החינוכית:

המפקדים הם שיובילו את הפעולה החינוכית ככלל, ובפרט את נושא זהות ותודעה יהודית כחלק מהתכנים התומכים את תחושת השייכות, ההזדהות והשליחות למשימת צה"ל כצבא במדינה יהודית ודמוקרטית.

ב. הדגשת תוכן ממלכתי בקונצנזוס, בדגש תוכן מלכד ומאחד:

- ביסוד עבודת הענף חייבת לעמוד ההבנה כי תוכנית העבודה של צה"ל צריכה לקדש את הממלכתיות ולהוציא מהתוכנית נושאים שאינם בהסכמה לאומית רחבה ופוגעים בעוצמה ובהיות של צה"ל.
- מתוך מכלול הנושאים – יבחרו ויודגשו נושאים הנמצאים בהסכמה רחבה בציבור מאפשרים עיסוק ממלכתי, מאחד ומלכד.
- המאגר ממנו יישאבו החומרים הוא המאגר הרחב וארוך השנים של תרבות ישראל הכולל את המנהגים והטקסטים המכוננים של העם היהודי, תולדות עם-ישראל והמורשת של עם ישראל לעדותיו וגווניו לאורך השנים.
- ביסוד הקמת הענף עומד "הצורך לשמור על צה"ל כצבא ממלכתי המלכד את חייליו ואת מפקדיו". העיסוק בנושא אינו מתעלם מן העובדה כי בחברה הישראלית קיימות מחלוקות לגבי ההגדרה של "יהדות" ו-"ישראליות". אולם הוא יוצא מתוך הנחה כי בסוגיית הזהות והתודעה היהודית כפי

שהוגדרה לעיל קיים מכנה משותף עמוק ורחב בקרב המשרתים בצה"ל ובו נדרש לעסוק על מנת להעצים את האחדות, מכנה משותף זה נמצא גם ביסודם של רוח צה"ל ובתפיסת "יעוד ויחוד".

- כחלק מהמכנה המשותף של חיילי צה"ל ומהיות המורשת היהודית אחד ממקורות היניקה של רוח צה"ל (לצדם של המקורות האחרים), הפעולה החינוכית בנושא הזהות והתודעה היהודית תתמקד במרכז המלכד והמאחד, תשאף להותיר את הוויכוחים והמחלוקות בנוגע ליהדות ולפרשנותה במגרש החברתי ותכוון להמעיט את הפעולה החינוכית שעיקרה ליבון סוגיות במחלוקות המעצימות את השסעים במסגרת הצה"לית.
- "הרמטכ"ל אינו רואה מקום לעסוק בשסעים בחברה הישראלית עם חיילים בחובה. גם בקורסי הקצינים ובהכשרות הבכירות נדרש לבחור אילו תכנים מוצגים ומועברים וכיצד. כל זאת מתוך הרצון להעצים את המלכד והמחבר תוך הימנעות בעיסוק בתכנים מעוררי מחלוקת".

ג. תוכן התומך את המשימה הצבאית

בהתאם להגדרת המושג זהות ותודעה יהודית, העיסוק בנושא יכול לנשואים המעצימים את תחושת שליחות, הזדהות, שייכות ומחויבות לצה"ל בקרב המשרתים. העיסוק בזהות ותודעה יהודית בצה"ל יתרום למענה על שאלות העומק על מה ולמה אנחנו נלחמים ופועלים, ומהי משמעותו של השירות בצה"ל וכן מרכיב משמעותי בחיזוק צדקת הדרך, רוח הלחימה וההנעה לשירות משמעותי ועמידה במשימות השיגרה והחירום.

ד. "השלם החינוכי": רצף התכנים יעסוק מאז ועד היום

קיימת חשיבות בשמירה והתייחסות לרצף ההיסטורי בתולדות עם ישראל עד להקמתה של מדינת ישראל. בכל פעילות היחידה תקבל מענה תכני שלם- הכולל התייחסות למורשת והמסורת היהודית, לרעיון הציוני, למורשת העם והמדינה, לידיעת הארץ למורשת קרב וכד'. המענה השלם ייבנה, ככל שיידרש, בשיתוף פעולה בין ענף זהות ותודעה יהודית לגורמי התוכן הרלוונטיים האחרים.

8. אופן הפעילות ושיתוף הפעולה במטה

- א. על היחידות לקבל "שלם חינוכי" ובו משולבים תכנים ממדורי התוכן השונים. לשם כך, בבניית תכניות וכלים חינוכיים יש לשלב את גורמי המטה הרלוונטיים, בכך יש כדי לגשר על הקיטוע האירגוני של המטה, ובהקשר של ענף 'הזהות והתודעה היהודית' לממש את שיתוף הפעולה בין נציגי חיל החינוך והרבנות הצבאית כמכפיל כח.
- ב. "מוביל ושותף" – מדור התוכן בו מתרכזת התכנית או הפעילות יוביל את פיתוחה, ועליו לשתף ולשלב את המדורים האחרים כשותפים בתכנון. כך, כשמדור "תורה

- ומדיניות" בענף זהות ותודעה יהודית מתייחס לערכי צה"ל במדיניות לחג מסוים, עליו להתייעץ עם מדור ערכים, וכאשר תא ידיעת הארץ בונה סיור עליו להתייעץ עם ענף זהות ותודעה יהודית ולשלב מרכיבים מנושא זה במסלול הסיור.
- ג. בפיתוח כשירויות יש לשמור על תיאום בין ענף זהות ותודעה יהודית לגורמי המטה בחיל החינוך והרבנות הצבאית.

9. דרך ביצוע תכני זהות ותודעה יהודית בתוכנית החינוך המחייבת תוך שת"פ סגלי חינוך ורבנות:

- א. המפקד הוא המוביל את תוכנית החינוך ביחידה.
- ב. סגלי החינוך והרבנות יפעלו בתיאום למימוש דגשי המפקד בפעולה החינוכית בנושא הזהות והתודעה היהודית.
- ג. לנושא הזהות והתודעה היהודית קיימים תכני חובה המחייבים למימוש.
- ד. פעילויות החינוך בנושא זהות ותודעה יהודית מהווים חלק מהמענה הכולל שתכנית החינוך נותנת ליחידות.
- ה. הצלחת תכנית החינוך ביחידה תלויה בכך שהיא תיתן מענה לצרכי היחידה ובהתאם לדגשי המטה.
- ו. סגל החינוך והרבנות היחידתי אמון על התאמת דגשי ענף הזהות והתודעה היהודית לדגשי מפקד היחידה ולמענה לצרכים החינוכיים הייחודיים.
- ז. הזמנת פעילויות חינוכיות יבוצעו במוקד שירותי חינוך או ישירות מול ענף הזהות והתודעה היהודית באכ"א.

10. סד"פ בניית פרק הזהות והתודעה היהודית בתכנית החינוך

- א. לבניית תכנית החינוך השנתית בהובלת סגל החינוך קודמים מספר שלבים: איתור צרכים ביחידה, קבלת דגשי מפקד ורמה ממונה, קבלת דגשי קח"ר, קבלת דגשי ת"ע בתחומי התוכן השונים.
- ב. ענף הזהות והתודעה היהודית ישולב בתהליך ניהול תכנית העבודה הצה"לי של מערך החינוך בחיל החינוך והנוער.
- ג. לקראת תכנון שנת העבודה יופצו על ידי ענף זהות ותודעה יהודית דגשים חינוכיים לתכנית העבודה של השנה הבאה, בתאום עם קח"ר ורבצ"ר.
- ד. לטובת עמידה בדגשי שנה"ע ותכני החובה בתחום הזהות והתודעה היהודית יינתנו על ידי ענף זהות ותודעה יהודית כלים חינוכיים ייעודיים למימוש הפעולה החינוכית.
- ה. בנייה ומימוש בשיתוף פעולה של סגלי חינוך ורבנות הצבאית ביחידה על פי הנחיות ענף הזהות והתודעה היהודית באכ"א ובהתאם לדגשי מפקד היחידה.

ו. בנוסף לתכנון השנתי, גם מענה חינוכי מזדמן בתחום הזהות והתודעה היהודית, יבוצע במשותף ובתיאום בין סגלי החינוך והרבנות ביחידה.

11. אתיקה של הסברה בפעולה החינוכית

א. כבכל פעולה חינוכית בצה"ל, גם בנושא הזהות והתודעה היהודית מחויבת הפעולה החינוכית לשמור על כללי האתיקה. אופי המשימות אליהם נדרש הצבא, אופי השירות בצה"ל ומעמדו של צה"ל כ"צבא העם" בחברה הישראלית, מחייבים את המשרתים בצה"ל לראייה ולהתנהלות ממלכתית וייצוגית הנמצאת מעל המחלוקות והתפיסות האישיות אותן נושא כל משרת.

ב. אחריות פיקודית-עפ"י תפיסת הרמטכ"ל "למפקד חשיבות רבה כגורם המוביל את השיח עם החיילים ובכך מממש את אחריותו כלפיהם... המפקד הוא שצריך להוביל את השיח, ליזום אותו ולקיים אותו, ואל לו להעביר חובה זו למי שאינו נמנה עם סגל הפיקוד הישיר ביחידה". תפקידו של המפקד להוביל ולתווך את תכני זהות ותודעה יהודית לפקודיו ולראות בהם אמצעי משמעותי לחיזוק תחושת השליחות, ההזדהות, השייכות והמחויבות לצבא ההגנה לישראל במדינה יהודית ודמוקרטית באופן המייצג את הממלכתי והמאחד.

ג. הפעולה החינוכית בנושא הזהות והתודעה היהודית תכבד את כלל המשרתים בצה"ל ולא תפגע ברגשותיו ואמונתו של מי מהמשתתפים בה. זהותו של מרצה או מכון המופיע בפני חיילי צה"ל אינו רלוונטי, שכן עליו לפעול בהתאם לעקרונות התוכן והדגשים המופיעים במסמך זה, למטרת חיזוק תחושת השליחות, השייכות והמחויבות, ועליו להיות נאמן לכללי האתיקה של הפעולה החינוכית בצה"ל.

ד. החל מדרג הקצין, ככל שעולה הדרג יכולה הפעולה החינוכית להציג בנושא גם מורכבויות, דילמות ועמדות הנגזרות מהעיסוק בו. זאת כל עוד קיימת הלימה בין מורכבות המסר לבין דרג המשתתפים, ועמידת הפעולה החינוכית במטרות שהוגדרו.

ה. העיסוק בזהות ותודעה יהודית בהקשר הצה"לי הכולל עשוי להביא לתהליך נלווה של בירור אישי בו החייל מבקש לברר את זיקתו הפרטית לעולם היהודי ולפרשו בהתאם לתפיסת עולמו, חינוכו ועולמו ערכיו. כחלק ממחויבותו של צה"ל לפרט עליו לאפשר לכל חייל לקיים את הבירור הזה ולבטא את זהותו באופן בו יראה לנכון, אולם מקומו של תהליך זה ב-ד' אמותיו של אדם ויש להימנע מהטיה שלו או השפעה עליו באופן שהוא בלתי הגון.

ו. משרתים בני דתות שונות:

- בעת פעילות בנושא זהות ותודעה יהודית יש להתחשב בעובדה שצה"ל מורכב ממגוון של עדות ודתות-חיילים המשרתים כתף אל כתף ביחידות צה"ל השונות.

- **העיסוק בתנ"ך משמעותי גם למשרתים שאינם יהודים.**
- מדינת ישראל הינה מדינה יהודית ודמוקרטית, ומרכיבי הלאום היהודיים הינם בעלי ערך ייחודי בה, מבלי לפגוע בהיותה מדינה דמוקרטית. **היותה של המדינה "בית לאומי" של העם היהודי, הופך את המורשת היהודית והסיפור היהודי לגורמים לאומיים הרלוונטיים לכלל אזרחי המדינה**, יהודים ולא יהודים כאחד. בנוסף, גם מפקדים שאינם יהודים נדרשים לכשירות בתחום זה, על מנת שבדיאלוג שלהם עם חייליהם יוכלו לעשות שימוש בתחום הזהות והתודעה היהודית כמרכיב משמעותי בהנעה ובהנחלת רוח צה"ל.
- כלל חיילי צה"ל ללא הבדל דת גזע ומין משרתים בצה"ל ותורמים את תרומתם. היות ומדינת ישראל היא מדינה יהודית- דמוקרטית העיסוק בזהות ובתודעה יהודית רלוונטי גם לבני דתות אחרות שבחרו לקשור את גורלם בגורל מדינת ישראל והתנדבו לשרת בצה"ל. לצד עיסוק במורשתם כחלק מהפעולה החינוכית בנושא החברה הישראלית, יתבצע העיסוק בנושא הזהות והתודעה היהודית באופן שיכבד וידגיש את חלקם ותורמתם לצה"ל.

12. שליטה, בקרה מעקב ולמידה

באחריות ענף זהות ותודעה יהודית לערוך פעולות בקרה ומעקב על הנעשה בשטח ועל הגופים האזרחיים שנותנים שירותים בנושא הזהות והתודעה היהודית. הפעילויות המתקיימות ביחידות ינוהלו על ידי סגלי חינוך ורבנות, ובאחריותם לוודא שאין חריגה מההוראות המקצועיות לנושא זה.

בביקורת אכ"א יבוקרו נושאים אלה, באופן שיפורט בהוראה מקצועית ייעודית.